

Toscane en Umbrië

De regio's in deze gids:

(heden)

1 Florence	blz. 105
2 Rondom Florence	blz. 199
3 Lucca, de Versilia en de Apuaanse Alpen	blz. 239
4 Pisa, de Etruskische kust en de Ertsheuvels	blz. 279
5 De Maremma	blz. 343
6 Siena en de Chianti	blz. 369
7 Arezzo en de Casentino	blz. 461
8 Umbrië	blz. 497

Toscane en Umbrië

Inhoud

1/ DE REIS VOORBEREIDEN

Reistips 10

NAAR TOSCANE EN UMBRIË

Met de bus 10

Met het vliegtuig 10

Met de trein 11

Met de auto 11

VOOR HET VERTREK

Klimaat 14

Nuttige adressen 14

Budget 16

Formaliteiten 16

Overnachten 17

Uit eten 20

WAT IS ER TE DOEN?

Rubrieken in alfabetische
volgorde 21

MET HET GEZIN

Bezienswaardigheden
en activiteiten 31

MEMO

Evenementen 33

Leestips 35

Enkele films 37

Muziek 37

2/ TOSCANE EN UMBRIË ONDER DE LOEP

TOSCANE EN UMBRIË VANDAAG

In het hart van Italië 40

GASTRONOMIE

In Toscane 43

In Umbrië 47

GESCHIEDENIS

Van de Etrusken tot het
Romeinse Rijk 49

De middeleeuwen 51

De renaissance 55

De 16de eeuw 56

De napoleontische periode 57

Het Risorgimento 57

Het verenigde Italië 58

Na 1946 59

KUNST EN ARCHITECTUUR

Etruskische kunst 60

Romeinse kunst 62

Middeleeuwse kunst 62

De renaissance 71

De nieuwe tijd 74

De huidige tijd 74

Kunsttermen 75

ABC van de Toscaanse
architectuur 76

CULTUUR

Denkers en schrijvers 83

Muziek 87

Film 89

Bekende namen 90

GEOGRAFIE

Natuurlijke omgeving 93

Flora en fauna 99

3/ STEDEN EN BEZIENSWAARDIGHEDEN

1 FLORENCE

Florence	106
De Duomo en het middeleeuwse centrum	120
De Piazza della Signoria en de Uffizi	131
<i>De middeleeuwse bloei van Florence</i>	134
<i>Architectuur en schilderkunst</i>	140
Santa Maria Novella en omgeving	144
San Lorenzo en omgeving	154
<i>De Medici's</i>	160
San Marco en omgeving	164
Santa Croce en omgeving	170
Palazzo Pitti en Giardino di Boboli	178
<i>Een uitzonderlijk palet van schilders</i>	180
Santo Spirito en omgeving	189
Passaggiata ai Colli	195

2 RONDON FLORENCE

Omgeving van Florence	202
Prato	210
Pistoia	220
Montecatini Terme	232

3 LUCCA, DE VERSILIA EN DE APUAANSE ALPEN

Lucca	242
<i>Een roemrijk verleden</i>	244
De Versilia	257
De Garfagnana	271
De Lunigiana	275

4 PISA, DE ETRUSKISCHE KUST EN DE ERTSHEUVELS

Pisa	282
<i>Rechtlijnigheid en fantasie</i>	286
<i>Tussen rivier en zee</i>	296
San Miniato	307
Livorno	310
De Etruskische kust	317

Elba en het Parco Nazionale dell'Archipelago Toscano	324
Volterra	333

5 DE MAREMMA

De Maremma	346
Massa Marittima	356
Promontorio dell'Argentario	360
Pitigliano	364

6 SIENA EN DE CHIANTI

Siena	370
<i>Een middeleeuwse uitstraling</i>	372
<i>De 'Palio delle Contrade'</i>	377
<i>De kunst van Siena</i>	384
De Chianti	407
San Gimignano	423
Montalcino	435
Pienza	439
Montepulciano	446
Chiusi	453

7 AREZZO EN DE CASENTINO

Arezzo	462
Sansepolcro	472
Cortona	477
Monte San Savino	485
Poppi	488

8 UMBRIË

Perugia	500
Assisi	510
<i>Een kunst- en geloofscentrum</i>	512
Spoletto	522
Todi	528
Orvieto	531
Lago Trasimeno	536
Città di Castello	540
Gubbio	543

Register	548
Woordenlijst	560
Kaarten en plattegronden	573

DE REIS VOORBEREIDEN

PRIJSINDICATIES VOOR ENKELE DIENSTEN EN ARTIKELEN	GEMIDDELDE PRIJS IN EURO
Een bed in een jeugdherberg	23
Een tweepersoonskamer in een pension	80
Een tweepersoonskamer in een goed hotel of een agriturismo	120
Een tweepersoonskamer in een historisch gebouw	200
Een panino of een piadina	4-6
Een pizza	6,50-10
Een goede maaltijd in een osteria	25
Een diner in een chique restaurant	50
Huur van een auto voor een week (categorie B)	250
Huur van een scooter voor 1 dag	30
Een liter superbenzine	1,75
Een tweedeklas treinkaartje Florence-Siena (80 km)	9
Een tweedeklas treinkaartje Florence-Assisi (170 km)	15
Traject luchthaven Florence/centrum met de taxi	20
Een kopje koffie aan de bar	1
Een ijsje	2,50-3,50
Een fles Chianti Classico	12-25

Bed & breakfast (affittacamere)

Sommige bed & breakfasts kunnen zich meten met de beste hotels. Andere lijken meer op een gastenkamer in een privéwoning. Houd er in dat laatste geval rekening mee dat u vaak contant moet betalen.

Historische gebouwen

Veel oude gebouwen (kloosters, kastelen, enz.) zijn gerenoveerd en omgebouwd tot hotel. Een ware reis door de tijd en de schoonheid.

Kamperen

Kamperen is veruit de goedkoopste manier van overnachten. De vermelde prijzen zijn voor een overnachting voor twee personen met een staanplaats voor een tent en een auto. Italië telt veel kampeerterreinen.

Confederazione Italiana Campeggiatori (Italiaanse

Kampeerbond) – Calenzano (Florence) - ☎ 055 8823 91 - fax 055 88 25 918 - www.federcampeggio.it.

Jeugdherbergen

Een jeugdherbergen heet in het Italiaans *ostello della gioventù* en is voorbehouden aan leden. Sommige jeugdherbergen verkopen een lidmaatschapskaart, maar het is raadzaam om die thuis, voor vertrek, aan te schaffen.

In **Nederland** is de kaart verkrijgbaar bij Stayokay, www.stayokay.com, in **België** bij de Vlaamse Jeugdherbergcentrale, Beatrijslaan 72, 2050 Antwerpen, ☎ 03 232 72 18, www.vjh.be.

Naast jeugdherbergen bestaan er nog andere goedkope overnachtingsmogelijkheden voor jongeren, met slaapzalen en meerpersoonskamers.

VOOR HET VERTREK

AIG, Associazione Italiana Alberghi per la Gioventù

(Italiaanse jeugdherbergorganisatie – <http://aighostels.it>.)

Toscane: *Ostello Villa Camerata, Viale Augusto Righi 4 - 50137 Florence* - ☎ 055 60 14 51.

Umbrië: *Ostello 'Mario Spagnoli', Via Cortonese 4 - 06127 Perugia* - ☎ 075 50 11 366.

Het is ook mogelijk te overnachten in **kloosters**, geleid door kloosterlingen:

Centro Italiano Turismo Sociale (CITS) – *Viale Monte Oppio 30 - Rome* - ☎ 06 48 73 145 - fax 06 47 44 432 - www.citsnet.it.

Istituti Religiosi s.r.l. – *Via della Tenuta del Casalotto 55/f - Rome* - ☎ 06 99 33 01 23 - fax 06 233 245 146 - www.istitutireligiosi.org.

VIA INTERNET

U kunt alle soorten accommodatie online boeken. Hieronder een aantal algemene sites.

Hotels – www.venere.com. Uitstekende site met een grote keuze aan hotels. Reserveren is ook mogelijk vanaf een vaste telefoon ☎ (00 39) 02 91 48 30 42.

Ook op www.toscanahotel.it vindt u een aantal adressen (in het Italiaans).

Algemene website voor de provincie Siena: www.hotelsiena.com.

Algemene website voor Umbrië: www.hotelinumbria.it.

Vakantiehuisjes – www.agriturist.it en www.agriturismo.net (verblijf op een agroturismo), www.turismoverde.it en www.terranostra.it.

Kamperen – Zie blz. 18.

GESPECIALISEERDE ORGANISATIES

Huizen en overnachten bij mensen thuis

Nice2stay – www.nice2stay.com/nl. Specialist in unieke accommodaties in Umbrië en Toscane: appartementen,

ten, bed & breakfast, vakantiehuizen en luxe villa's.

Etruria Travels – ☎ 043 36 19 351 - www.etruria.nl. Vakantiewoningen en hotels. Tevens cursussen Toscaans koken en albast bewerken.

Bed & Breakfast Italia – *Palazzo Sforza Cesarini - Corso Vittorio Emanuele II 284 - 00186 Rome* - ☎ 01 47 34 01 50 of 00 (39) 06 68 78 618 - fax 00 (39) 06 68 78 619 - www.bbitalia.it/italie.

4Tourist.net – *Via S. Antioco 70 - 56023 Navacchio (Pisa) - Italië* ☎ (00 39) 05 08 66 53 77 - www.agriturismo.net. Een samenwerkingsverband van verschillende organisaties die zich bezighouden met verhuur van accommodatie en het organiseren van activiteiten in Toscane en Umbrië (sport, cultuur, truffelproeven, paardrijden...). De nadruk ligt op 'groene vakanties'.

Fraaie verblijven, hoeven, villa's, landhuizen en appartementen

Cuendet – *Strada di Strove 17 - Monteriggioni (SI)* - gratis nummer vanuit België: ☎ 0800 15 330 - fax +39 577 301 193 - www.cuendet.it.

Homelidays – www.homelidays.com. Aanbiedingen voor huurappartementen voor leden (gratis lidmaatschap). Van een minimum van drie nachten tot drie maanden.

Italian Residence – *Eigendomweg 122 - 3765 EG Soest* - ☎ 035 58 80 782 - www.italianresidence.nl.

INTERESSANTE AANBIEDINGEN

Voor een kort verblijf in een bepaalde stad (vooral Assisi, Florence, Perugia, Pisa, Siena en San Gimignano) moet u zeker even langgaan bij uw reisbureau voor informatie over prijzen voor combinaties van trein + hotel of vliegtuig + hotel. Deze kunnen bijzonder voordelig zijn. Soms is ook een museumkaart inbegrepen die toegang geeft tot de musea in de stad.

DE REIS VOORBEREIDEN

Uit eten

In deze gids vindt u onze aanbevolen restaurants in de 'Adresboekjes' aan het eind van de beschrijvingen van de belangrijkste steden en bezienswaardigheden. Ze zijn onderverdeeld in prijscategorieën op basis van de minimum- en maximumprijzen in het hoogseizoen.

(📍 *Tabel hiernaast*)

De restaurants in deze regio zweren bijna allemaal bij de traditionele keuken. Op een zeldzaam Chinees, Indiaas, Japans of Mexicaans restaurant na, proeft u er dus vooral de keuken van Midden-Italië. De restaurants zijn in de regel open rond lunchtijd van 12.30 tot 14.30 u en 's avonds van 19.30 tot 23.00 u. De bediening is over het algemeen bij de prijs inbegrepen. Volgens de huidige wetgeving moet *pane e coperto* (brood en bestek) circa € 1 tot € 5, inbegrepen zijn, maar vaak is dat niet het geval en wordt het apart berekend. Let op! Het is raadzaam om **uw tafel te reserveren**; restaurants en trattoria's zijn in het weekend 's avonds vaak vol, vooral in badplaatsen tijdens het hoogseizoen.

Restaurants, trattoria's en 'osterie'

Ristoranti zijn doorgaans stijlvolle zaken met een verzorgde bediening, terwijl *trattorie* en *osterie* meestal familiezaken zijn die een eenvoudiger keuken serveren. De laatste zijn over het algemeen goedkoper en de sfeer is meestal

ONZE PRIJSCATEGORIEËN		
	Overnachten	Uit eten
Goedkoop	tot € 70	€ 10 - € 20
Doorsnee prijzen	€ 70 - € 100	€ 20 - € 35
Wat meer luxe	€ 100 - € 150	€ 35 - € 60
Pure verwennerij	meer dan € 150	meer dan € 60

losser en gezelliger. In typische *trattorie* is het heel gewoon dat de eigenaar of de kelner aan tafel komt vertellen wat er die dag op het menu staat. De rekening kan achteraf wel voor een onaangename verrassing zorgen. Vraag bij twijfel de prijslijst: die moet altijd beschikbaar zijn. Kijk ook uit met toeristische menu's, want de keuze is vaak zeer beperkt. Opgepast ook met bepaalde producten zoals verse vis, waarvan de prijs wordt aangegeven per *etto* (100 g). Het wijnaanbod in *trattorie* is zeer uiteenlopend: sommige zaken schenken vrijwel alleen huiswijn in een karafje, andere hebben een uitgebreide wijnkaart met alle lekkere wijnen uit de streek.

Wijnbars

In deze rijke wijnstreek raken wijnbars steeds meer in de mode. Net als in de *osterie* zijn er dagschotels en hartige hapjes verkrijgbaar (*stuzzichini*). Uiteraard is er een ruime keuze aan wijn, zowel per fles als per glas. Een wijnbar is een *enoteca*.

Wat is er te doen?

ANTIETK EN BROCANTE

In Toscane vinden verscheidene malen per jaar antiek- en rommelmarkten plaats. Er zijn allerhande bizarre voorwerpen te koop, oude meubels, prullaria, glas- en zilverwerk, kant, porseleinen poppen enzovoort.

Een van die vermaarde Toscaanse mercatini – de beroemdste van Italië – is die van **Arezzo**, vanwaar het idee overwaaide naar tal van andere steden.

Arezzo – 📍 blz. 466.

Florence – 📍 blz. 177.

Marina di Grosseto – Een leuk trefpunt voor liefhebbers van tweedehandsspullen. Elk derde weekend van de maand vindt er een *mercato* plaats.

Montelupo – *Montelupo antiquariato* vindt plaats de zondag vóór 25 april en de derde zondag van oktober.

Orbetello – Van 13 tot 17 aug.: *Mostra-mercato di antiquariato* in het stadspark. Een ruim aanbod van allerhande verzamelobjecten.

Poggio a Caiano – De vierde zondag van de maand, behalve in juli en augustus, is er in de oude stallen van de Medici's de *Mercato del collezionismo* (de markt van de verzamelaar).

San Miniato – Le *Mercatino dell'antiquariato* vindt plaats op de eerste zondag van de maand. De tweede zondag van de maand is er een biologische en ambachtelijke markt.

Siena – De derde zondag van de maand vormt de Piazza del Mercato het decor voor een kleine markt voor verzamelaars (munten en postzegels).

In Umbrië wordt elke tweede zondag van de maand in **Todi** een antiekmarkt gehouden op de mooie Piazza del Comune. U kunt ook uw inkopen doen op een van de gewone markten in **Perugia**, **Città di Castello** en **Terni**.

APOTHEKEN

Een apotheek (*farmacia*) is herkenbaar aan een groen kruis. Apotheken zijn meestal geopend van 8.30 tot 13.00 u en van 16.00 tot 19.30 u. Als ze gesloten zijn, is er een lijst te vinden met de namen van op dat moment dienstdoende dokters en apotheken.

BEZICHTIGEN

Openingstijden

Italië ligt in dezelfde tijdzone als Nederland en België en voert op hetzelfde moment de zomer- en wintertijd in. De zomertijd noemen de Italianen *ora legale*, de wintertijd *ora solare*. Als Italianen het jaar verdelen in winter en zomer (voor de openingstijden van musea en bezienswaardigheden), dan gaat de zomer in met de invoering van de zomertijd.

Bijzondere openingstijden staan cursief vermeld in het beschrijvende gedeelte van deze gids. In steden als Florence en Siena zijn voordelige combinatietickets voor diverse attracties te koop.

Aangezien praktische gegevens aangaande openingstijden en toegangsprijzen en dergelijke voortdurend onderhevig zijn aan veranderingen, is de informatie in deze gids slechts een leidraad.

Firenze

Florence

357.318 inwoners

ADRESBOEKJE: BLZ. 108 EN PER WIJK

INLICHTINGEN

Toeristenbureaus – *Via Cavour 1r* - ☎ 055 290 832/3 - www.firenzeturismo.it - 8.30-18.30 u - *gesl. zo en feestdagen*

Bigallo - *Piazza S. Giovanni 1* - ☎ 055 288 496 - *ma-za 9.00-19.00 u, zo en feestdagen 9.00-14.00 u.*

Piazza Stazione 4 - ☎ 055 212 245 - *ma-za 9.00-19.00 u, zo 9.00-14.00 u.*

Luchthaven Amerigo Vespucci - *Via del Termine* - ☎ 055 315 874 - *ma-za 9.00-19.00 u, zo en feestdagen 9.00-14.00 u.*

LIGGING

Regiokaart C2 (blz. 200) – *Carte Michelin Régional - Italie 563 K15.*

Florence ligt in een vallei van de Apennijnen die uitkomt op de vlakte van de Arno. De stad ligt op een verkeersknooppunt waar de autowegen A 1 en A 11 Firenze-mare samenkomen. Het gebruik van de auto in de stad is ten stelligste af te raden. Een groot aantal buurten van de stad is afgesloten voor verkeer. Dat maakt het extra moeilijk om de weg te vinden, vooral voor wie de stad voor het eerst bezoekt.

PARKEREN

In het centrum gelden strikte regels: zonder bewonerskaart geen toegang van 07.30 tot 18.30 u. Een groot aantal straten is helemaal afgesloten voor niet-bewoners. Parkeren is dus een probleem en het wordt met klem aangeraden om uw auto in een parkeergarage achter te laten, ook al zijn die niet goedkoop (*Adresboekje blz. 108*).

AANRADER

Om geen last te krijgen van het Stendhalsyndroom (*zie blz. 125*), is het verstandig om bezoeken aan musea en kerken af te wisselen met rondstruinen en af en toe pauzeren in een van de vele restaurants, cafés en ijssalons.

De Duomo, Santa Maria del Fiore en het Palazzo Vecchio gezien vanaf de Piazzale Michelangelo
B. Janssen / age fotostock

🕒 PLANNING

Toegangkaartjes voor de grote musea en sommige kerken kunt u het beste minimaal twee dagen van tevoren reserveren. Voor de staatsmusea, de Uffizi, de Accademia, het Palazzo Pitti, de Bobolituinen, Medicikapellen, het Bargello, het San Marcoklooster en het Opificio delle Pietre Dure kunt u reserveren bij de Galleria degli Uffizi, deur 2 - ☎ 055 294 883 en 055 265 43 21 of via www.polomuseale.firenze.it, onder de rubriek 'biglietti on line' (reserveringskosten € 4). Goed om te weten: in het hoogseizoen wordt het aantal online reserveringen beperkt om te zorgen dat er aan de kassa nog een aantal kaartjes over is die ter plekke gekocht kunnen worden voor de volgende dag. Let ook op de grote aantallen niet-officiële internetsites die hogere tarieven rekenen. Als u van plan bent meerdere musea te bezoeken, kan de Firenze Card (zie blz. 110) handig zijn.

👤 MET KINDEREN

De Bobolituinen, en educatieve activiteiten in het Museo dei Ragazzi.

Als prestigieuze kunststad en kweekvijver van geniale geesten, vaderland van de Italiaanse taal en bakermat van het humanisme biedt Florence een ware wervelwind van emoties en indrukken. En ja, je moet urenlang aanschouwen voor je de Venus van Botticelli, de Slag bij San Romano van Uccello of de David van Michelangelo kunt zien. En ja, het is even wennen, die wirwar van smalle straatjes die niet echt geschikt zijn voor de grote drukte. Maar de Florentijnse charme, nog versterkt door de Arno, laat niemand onberoerd. Liefde op het eerste gezicht!

FLORENCE IN 3 OF 5 DAGEN

In 3 dagen	1ste dag	De Duomo en het museum, het Battistero, de Galleria degli Uffizi of een wandeling door het middeleeuwse stadscentrum.
	2de dag	Ponte Vecchio, musea van het Palazzo Pitti, Bobolituinen en wandeling naar San Miniato aan het eind van de middag.
	3de dag	Cappella dei Magi in het Palazzo Medici-Riccardi, San Marco en/of de Galleria dell'Accademia, Santa Croce.
In 5 dagen	4de dag	San Lorenzo, lunchen in de Mercato Centrale, Santa Maria Novella, Cappella Brancacci (tot 16.30 u), wandeling door en avondeten in de wijk van de Santo Spirito.
	5de dag	's Ochtends de Galleria degli Uffizi (als u die de 1ste dag nog niet heeft bezocht) of het Bargello, 's middags een excursie naar Fiesole..

FLORENCE: ADRESBOEKJE

 Een gewaarschuwd mens telt voor twee: de stad van de Medici's is een museumstad die elk jaar horden toeristen trekt. Het is ook een van de duurste steden in Italië. De toegangskaartjes voor de belangrijkste monumenten en musea zijn prijzig en ook de grote kerken met de mooiste kunstwerken zijn niet gratis toegankelijk. Bovendien zijn parkeerplaatsen niet goedkoop, net als cafés, restaurants en hotels.

 In straten die loodrecht op de Arno staan, beginnen de **huisnummers** bij de rivier, in straten die er parallel aan lopen volgen ze de stroomrichting van de rivier. Dit systeem is op het eerste gezicht niet altijd makkelijk te volgen. Gemakkelijker is het onderscheid tussen rode en blauwe nummers: de rode worden gebruikt voor winkels, de blauwe voor woningen en hotels. Maar om de zaken wat ingewikkelder te maken, worden soms ook letters aan de nummers toegevoegd (a, b, of c), of de 'r' van *rosso* ('rood')

NUTTIGE INFORMATIE

Plattegrond I blz. 118

Consulaten – blz. 24.

Dag en nacht geopende apotheken – *Farmacia Comunale – station Santa Maria Novella* – 055 216 761;

Via Calzaiuoli 7r – 055 215 472.

Gevonden voorwerpen – *Via Francesco Veracini 5/5* – 055 334 802 – *ma, wo en vr 9.00-12.30, di en do 9.00-12.30 en 14.30-16.30 u.*

Post en telecommunicatie – *Ma-vr 8.15-13.30, za 8.15-12.30 u.*

De volgende kantoren in het centrum zijn geopend tot 19.00 u: *Via Pellicceria 3 en Galleria degli Uffizi (dit laatste ook geopend op sommige zondagen).*

Informatie voor reizigers met een beperking – *Viale XX Settembre 157/a* – 055 448 13 82 – www.senzabarriere.it.

INTERNET

Het historische centrum telt een aantal internetcafés. Reken op € 3 à 4 per uur.

Internet Train – diverse adressen in het centrum:

– *Via Guelfa 64r* – 055 287 941 – *april-sept.: 8.00-22.00 u; rest van het jaar: 9.00-21.00 u* – naast de markt San Lorenzo.

– *Via dell'Orinolo 40r* – 055 263 89 68.

– *Via della Scala 49* – 055 28 76 13.

– *Via B.Cennini 12* – 055 011 94 23.

VERVOER

Treinstations – **Santa Maria Novella** **Plattegrond I D1** – *Piazza della Stazione*, in het stadscentrum. Treinverbindingen naar alle grote Italiaanse steden, ook de toeristische steden in Toscane (Arezzo, Lucca, Pisa, Siena). Bagagedepot ter hoogte van peron 16, 6.00-23.00 u, € 5 per stuk bagage tot 5.00 u, € 0,70 per bijkomend uur. 055 23 52 190.

Op **Campo di Marte** **Plattegrond I F1** – *Via Mannelli 12*, ten oosten van de stad, achter de wijk Santa Croce. Hier arriveren onder meer de treinen vanuit Parijs. U kunt verder te voet (25 minuten naar het centrum), per lokale trein naar het station Santa Maria Novella (5 min.) of met bus 6 of 14 naar het centrum.

Luchthaven Amerigo Vespucci – *Via del Termine 11* – 055 30 61 700, www.aeroporto.firenze.it, 5 km ten noorden van de stad. Vanaf de luchthaven kunt u met

de bus 'Vola in bus' naar het station Santa Maria Novella (ca. 25 min.): *vertrek elke 30 min. van 6.00 tot 23.30 u - € 6, retour € 10 (te koop in de bus) - www.ataf.net.*

Rechts bij het verlaten van de luchthaven wachten taxi's. Voor de vaste prijs van € 20 (op werkdagen) rijden die in circa 30 minuten naar het centrum.

Met de bus – De maatschappij **ATAF** (*Piazza della Stazione - ☎ 199 10 42 45 - www.ataf.net*) beheert de buslijnen in de stad en tussen de andere steden.

Een gedetailleerde plattegrond is verkrijgbaar bij de centrale busstations, de toeristenbureaus en via internet. **Tickets** zijn te koop ter plaatse of in tabakswinkels en in winkels met het bord 'ATAF': € 1,20 (90 min. geldig, zelfs met overstappen), € 4,70 (4 tickets die telkens 90 min. geldig zijn), € 5 of € 12 (toeristenticket dat 24 of 72 uur geldig blijft). De gewone bussen (dag. 5.00/6.00-0.30 u) rijden naar de belangrijkste wijken en de nabije omgeving (Galluzzo, Fiesole, Settignano).

Vier elektrische minibussen, aangeduid met de letters C1, C2, C3 en D, rijden naar de historische kern, de kaden en de wijk Oltrarno.

Met de Firenze Card (*zie blz. 110*) kunt u gratis gebruikmaken van de bus en de tram.

Plaatsen buiten de stad kunt u bezoeken met:

LAZZI - *Via Giuseppe Saverio Mercadante 2 - ☎ 0573 193 79 00 - www.lazzi.it*, naar Lucca, Montecatini, Pisa en Viareggio.

CAP - *Largo Alinari 9 - ☎ 055 21 46 37 - www.capautolinee.it*, naar Prato, Impruneta en Poggio a Caiano.

Met de tram – Begin 2010 werd tramlijn T1 in gebruik genomen. De trams van deze lijn rijden tus-

sen station Santa Maria Novella (SMN) en Scandicci.

Met de auto – Het verkeer in Florence is hectisch. We raden aan uw auto in een parkeergarage achter te laten.

Parkeren – Er zijn enkele parkeergarages in het centrum en aan de rand van de stad:

Parceggio Parterre Plattegrond I D1, ten noorden van het station, *Via Madonna delle Tosse 9 - ☎ 055 503 022 09 (€ 2 per uur, € 20 per 24 uur);*

Parceggio Beccaria Plattegrond I F2, ten oosten van Santa Croce, *Piazza Beccaria - (€ 1,50 per uur, € 20 per 24 uur) - www.firenzeparceggi.it*

Taxi – ☎ 055 43 90, ☎ 055 44 99, ☎ 055 42 42, ☎ 055 47 98.

Autoverhuur – Op de luchthaven of in de stad:

Avis – *Borgo Ognissanti 128r - ☎ 055 213 629, 055 239 88 26, 055 289 0 10 of 199 180 180.* Bijkantoor op Ponte Sospeso - ☎ 055 22 07 188.

Europcar – *Borgo Ognissanti 53r - ☎ 055 29 04 38 of 199 307 030.*

Hertz – *Via Maso Finiguerra 33r - ☎ 055 239 82 05 of 199 112 211.*

Met de fiets – De fiets is veruit het beste vervoermiddel om de stad te verkennen.

Florence by bike – *Via S. Zanobi 54r - ☎ 055 48 89 92 - www.florencebybike.it - € 3,50 per uur, € 15 per dag.* Ook fietstochten met een gids.

Alinari – *Via San Zanobi 38r - ☎ 055 28 05 00 - www.alinarirental.com - € 2,50 per uur, € 12 per dag.*

Ulisse Bike – ☎ 055 65 05 295, *www.cooperativaulisse.it - € 2 per uur, € 10 per dag.*

Ook in sommige hotels zijn fietsen te huur.

Per segway – Italy Segway

Tours *Via dei Cimatori 9r, ☎ 055 23 98 855 - www.italysegwaytours.com.*

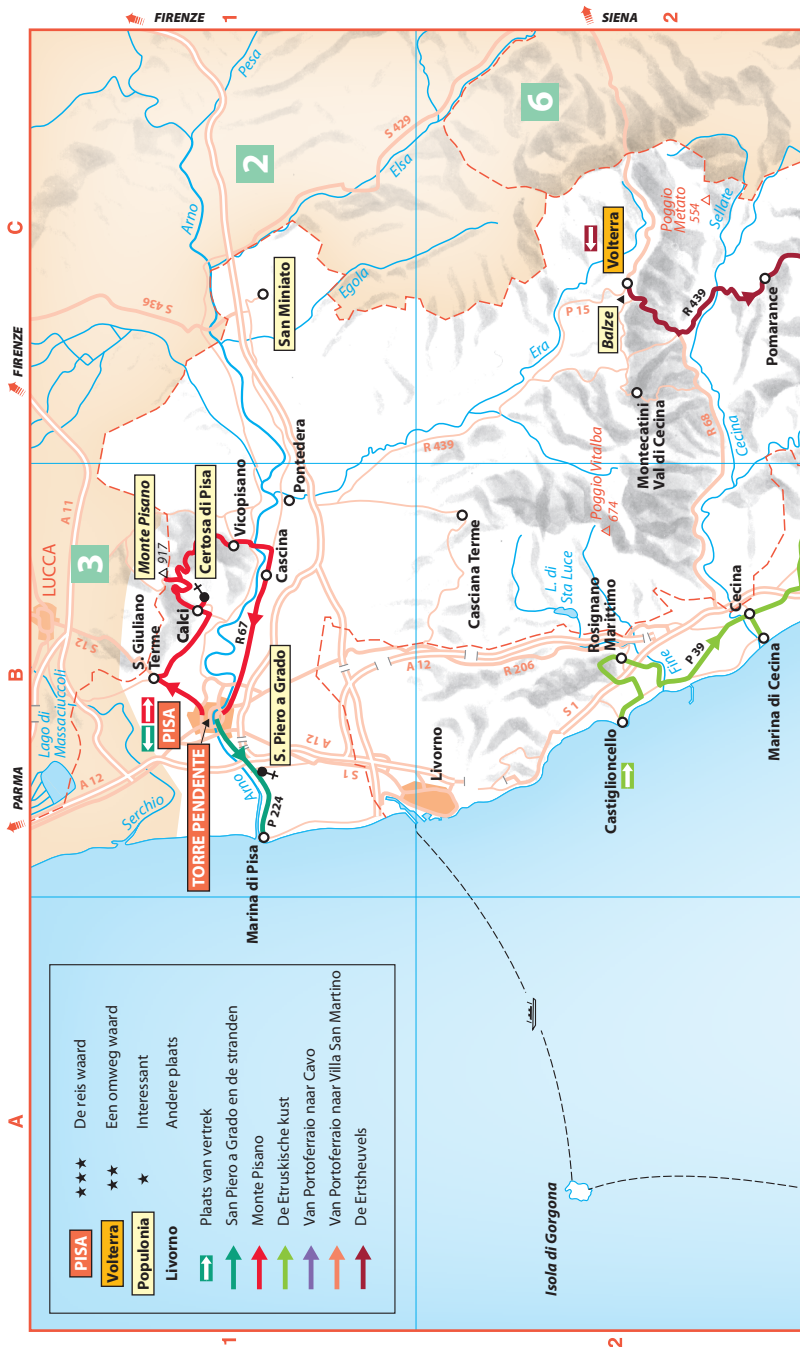

Pisa, de Etruskische kust en de Ertsheuvels **4**

Michelinkaart Italië 563 – Provincies Pisa en Livorno

▶ PISA ★★★	282
Ten oosten van Pisa:	
▶ SAN MINIATO ★	307
Ten zuiden van Pisa:	
▶ LIVORNO	310
▶ ETRUSKISCHE KUST	317
▶ ELBA EN HET PARCO NAZIONALE DELL'ARCHIPELAGO TOSCANO ★★	324
Ten zuidoosten van Pisa:	
▶ VOLTERRA ★★	333

PISA, DE ETRUSKISCHE KUST EN DE ERTSHEUVELS

Pisa

85.517 inwoners

ADRESBOEKJE: BLZ. 304

INLICHTINGEN

Toeristenbureaus

Luchthaven Galileo Galilei – ☎ 050 50 25 18 - www.pisaunicaterra.it.

Station – Piazza Vittorio Emanuele II 14- ☎ 050 42 291.

LIGGING

Regiokaart B1 (blz. 280) – *Michelin*kaart Italië 563 K13. Pisa, van de zee gescheiden door het natuurpark Migliarino-San Rossore-Massaciuccoli, ligt een paar kilometer van de monding van de Arno. Bereikbaar via de A1. Neem afslag Firenze-Signa en daarna de weg Pisa-Livorno.

AANRADERS

De Piazza dei Miracoli, de kades langs de Arno, de Piazza dei Cavalieri, en het magische en onvergetelijke festival Luminaria di San Ranieri.

PLANNING

Reken op een halve dag voor de Piazza dei Miracoli, en op twee dagen om deze charmante stad verder te ontdekken.

MET KINDEREN

Museo degli Strumenti di Calcolo in Pisa; museo Piaggio in Pontedera.

Pisa is natuurlijk de beroemde scheve toren op de betoverende Piazza dei Miracoli. Maar het is ook een jonge en vriendelijke stad die de bezoekers graag opneemt in zijn schilderachtige straatjes, waar het goed dwalen is. Pisa is ruimer opgezet en ook minder statig dan Florence met zijn nu eens gele, dan weer okerkleurige of roze paleizen weerspiegeld in de Arno, die hier een indrukwekkende bocht maakt.

Bezichtigen Plattegrond blz. 295

★★★ PIAZZA DEI MIRACOLI A1

Reken op 3 uur. Op de grasvelden van het vermaarde plein, waar het altijd zwart ziet van de mensen, staan vier bouwwerken in een bijzondere harmonie verenigd. Samen vormen ze een van de beroemdste monumenten ter wereld. Het plein is aan twee kanten omgeven door een smalle 12de-eeuwse muur met kantelen, gebouwd van rode baksteen, en geeft daardoor de indruk van een groot, omheind veld, waaruit de stralende witte marmermassa's van de doopkapel, de dom en zijn beroemde scheve klokkentoren oprijzen. De achtergrond wordt gevormd door het Camposanto (begraafplaats) met zijn lange rij blinde arcaden, eveneens in wit marmer.

De **Porta Santa Maria** biedt het fraaiste uitzicht op het geheel aan monumenten. Vanaf deze plek is de scheve toren ook het indrukwekkendst.

De galerijen met Pisaanse zuiltjes van de scheve toren, de bijzondere klokkentoren op de Piazza dei Miracoli in Pisa
S. Torrione/hemis.fr

★★★ Scheve toren (Torre Pendente)

Piazza Duomo - Bezoek (30 min), bespreken ter plekke of online via www.opapisa.it - ☎ 050 83 50 11 - van 8.30 u tot zonsondergang - gesl. 25 dec. en 1 jan. - € 18, jonger dan 8 jaar geen toegang, 8-12 jaar aan de hand, 12-18 jaar vergezeld van een volwassene. Moeilijke klim naar de klok en de top van de toren (300 treden).

De **scheve toren**, zowel klokkentoren als belfort, met een hoogte van 58 m. is hét symbool van Pisa. Dankzij de beroemde scheve stand behoort de toren tot de meest bezochte monumenten ter wereld. De afwijking, waarvan tegenwoordig absoluut vaststaat dat dit nooit de bedoeling van de architect was, is te wijten aan de drassige ondergrond die te weinig weerstand biedt voor een bouwwerk van dit gewicht. **Bonanno Pisano** begon de bouw van de toren in 1173. De werkzaamheden waren tot de eerste verdieping gevorderd toen zich een aardverzakking voordeed. De architect bouwde door en voegde nog twee verdiepingen toe, maar na nog een bodemverzakking werd de bouw stilgelegd. Pas een eeuw later zette een tweede bouwmeester, **Giovanni di Simone**, het werk voort. Hij probeerde het overhellen tegen te gaan door minder gewicht aan de wegzakkende kant aan te brengen. Hij sneuvelde in de slag bij Meloria, zonder zijn werk te hebben voltooid. De bekroning van de toren werd in 1350 toegevoegd.

Maar ondanks de uitzonderlijke stand van de toren van Pisa moeten we zijn prachtige architectuur niet vergeten. Rond de cilindrische opzet van de Byzantijnse toren lopen zes etages met galerijen die vanwege de helling een lichte spiraal lijken te vormen; op het onderste niveau is, in zuiver Pisaans-romaanse stijl, een cirkel van blinde, met ruiten versierde bogen, aangebracht.

★★ Duomo

Piazza del Duomo - ☎ 050 83 50 11 - www.opapisa.it - april-sept.: 10.00-20.00 u; maart: 10.00-18.00 u; okt.: 10.00-19.00 u; nov.-feb.: 10.00-12.45 en 14.00-17.00 u.

De fabelachtige buit die op de Saracenen op Sicilië werd veroverd, leverde de fondsen voor de bouw van de weelderige domkerk in de vorm van een

PISA, DE ETRUSKISCHE KUST EN DE ERTSHEUVELS

'LEVE DE TOREN VAN PISA, DIE HELT EN HELT MAAR NIET VALT...'

Sinds het overhellen in 1178 werd geconstateerd, zijn er 8000 meer of minder succesvolle initiatieven geweest om het verschijnsel te verhelpen. Met een gemiddelde van 1 tot 2 mm verzakking per jaar zal de toren rond 2040 instorten. Toch werd de beweging van 1550 tot 1817 gestopt dankzij het werk dat **Vasari** aan de voet verrichtte. Helaas veranderden waterbouwkundige ingenieurs in de 19de eeuw de samenstelling van de grond door grondwater weg te pompen.

De toren werd in januari 1990 voor het publiek gesloten vanwege het instortingsgevaar en blijft een bron van zorg:

- twee banden van roestvrij staal zijn snel aangebracht rond de eerste etage met open zuilengang;
- in 1991 is het monument met 18 stalen kabels in de grond vastgezet;
- in 1993 is de basis versterkt met een voetstuk van gewapend beton waarin 670 ton aan loodbroden van 1 m lengte zijn verzonken om een tegenwicht te geven aan de beweging van het verzakken (*esthetisch gezien heeft de operatie geen gevolgen voor de monumentale aanblik*);
- begin 1994 is geconstateerd dat de helling van de toren met 9 mm is afgenomen, maar het werk is stilgelegd wegens geldgebrek.

De heropening (die eerst in 1995 was gepland) werd pas op 15 december 2001 een feit, na meer dan tien jaar van sluiting: de helling is niet meer dan 45 cm afgenomen op een hoogte van 56 m, maar de verantwoordelijke ingenieurs menen dat de toren gestabiliseerd is en zonder gevaar kleine groepen bezoekers kan verwerken. De 294 treden kunnen dus weer beklimmen worden, met het merkwaardige gevoel te worden meegetrokken aan de overhellende kant van de toren. Het **uitzicht**★ vanaf de top op de monumenten en over de hele stad is prachtig. Bij helder weer zijn zelfs het omringende land en de zee te zien. In de prestigieuze universiteitsstad geldt echter een bij alle Italianen bekende waarschuwing: 'De student die een bul wil halen, mag nooit de top van de toren beklimmen!'

Latijns kruis, die een buitengewoon evenwichtige indruk maakt met zijn lange schip, hoge transept en sterk uitgebouwde apsis. **Buscheto** begon de bouw in 1063 en **Rainaldo** voltooide de kerk medio 12de eeuw door het transept te vergroten en het schip te verlengen. Ook tekende hij voor de gevel.

Deze strenge vormen contrasteren met de zuilengalerijen op de voorgevel, die van een gracieuze lichtheid zijn, evenals de blinde arcaden en vensters geflankeerd door pilasters, die in drie registers om het gebouw heen lopen. Samen met de afwisseling van donkere en lichte lagen van marmer op de muren vormen deze elementen de essentiële kenmerken van de Pisaans-romaanse stijl.

Het graf van Buscheto bevindt zich in de met verfijnde geometrische motieven van inlegwerk, mozaïek en polychroom geglazuurd aardewerk versierde **voorgevel**★★ (in de eerste arcade links). De **bronzen deuren**★, in 1602 gegoten naar ontwerpen van Jean Boulogne, vervangen de originelen die eind 16de eeuw door brand verloren gingen. Het midden beeldt het leven van Maria uit, de zijdeuren dat van Christus.

Het beroemdste is echter de San Ranieri-deur in de rechterdwarsbeuk, tegenover de scheve toren (de oorspronkelijke deur bevindt zich in het Museo dell'Opera del Duomo zie blz. 291). De prachtige romaanse **deurvleugels**★★

van brons werden eind 12de eeuw door **Bonanno Pisano** vervaardigd. Met een minimum aan figuren, maar met een inventieve geest en een ongewone vrijheid verbeeldt de kunstenaar in twintig kleine taferelen op een zeer gestileerde en sierlijke manier het leven van Christus. De panelen met fries aan boven- en onderkant van elke deurvleugel zorgen samen met de omlijsting in kabelmotief en de kleine rozetten voor een fraai decoratief effect.

In de kerk – Het interieur (*dat u het beste van achter uit het schip kunt bekijken*) vertoont minder eenheid dan de buitenkant. Niettemin biedt de imposante ruimte van meer dan 100 m lang, met vijf beuken, diepe koorsluiting, dwarsbeuken met drie traveeën en een enigszins ovale koepel, door het spel van zijn 68 zuilen (alle uit één stuk) verbluffende perspectiefwisselingen. Het effect van lichtheid wordt versterkt door de aanwezigheid van grote *matronea* (hoge vrouwengalerijen) die op het schip en het transept neerzien en door de afwisseling van donkere en lichte lagen boven in het bouwwerk. Anderzijds wordt de lichte indruk getemperd door de schilderijen op de bogen van het koor en het cassetteplafond van verguld hout, de vervanger van het originele plafond dat bij de brand aan het eind van de 16de eeuw verloren ging. In de rechter zijbeuk ziet u, bij het derde altaar, een *Madonna delle Grazie* van Andrea del Sarto. Het rechter transept bevat de urn van San Ranieri en, met een links, het **mausoleum van Hendrik VII van Luxemburg**, een werk van de beeldhouwer Tino da Camaino (1315).

De Christus Pantocrator op het gewelf van de apsis is een mozaïek uit het begin van de 14de eeuw. Het crucifix op het hoofdaltaar is een werk van **Giam-bologna**, evenals de twee kaarsdragende bronzen engelen op de hoeken van het koorhek. Aan weerszijden van het koorhek, op twee tegenover elkaar staande zuilen, zijn 16de-eeuwse schilderijen te zien: rechts een H. Agnes van **Andrea del Sarto**, links een Madonna met Kind van Antonio Sogliani.

Links van het priesterkoor bevindt zich de zeer aanbeden *Madonna di sotto gli Organi*, een Maria met kind in 13de-eeuwse Byzantijnse stijl.

★★★ **De kansel van Giovanni Pisano** – De schitterende **kansel** waar Giovanni Pisano bijna tien jaar aan werkte (1302-1311) is een meesterwerk van kracht en lichtheid. De kuip wordt ondersteund door zuilen van porfier, waarvan er twee op leeuwen steunen (een aan de Lombardische traditie ontleend motief), en door vijf pilaren versierd met beelden: de vrouwenfiguren van de middenpijler stellen de theologale of goddelijke deugden voor (Geloof, Hoop, Liefde) en staan op een sokkel waarop kleine figuren de vrije kunsten voorstellen. Op de pijlers aan de buitenkant zijn achtereenvolgens te zien (*vanaf de zijde tegenover het koor en van links naar rechts*): de aartsengel Michaël, de evangelisten die Christus dragen, de kardinale deugden (Moed, Rechtvaardigheid, Voorzichtigheid, Gematigdheid) die een zogende vrouw steunen, allegorie voor de kerk gevoed door het Oude en Nieuwe Testament, en ten slotte Hercules. De kanselkuip is nagenoeg rond en laat zo de lichte welving van de acht gebeeldhouwde panelen toe. Voor de drukke voorstellingen met een veelheid aan figuren heeft Giovanni Pisano al zijn expressieve talent en gevoel voor dramatiek gebruikt. Afgebeeld zijn (*van links naar rechts, vanaf de ingang van de kansel*): de Aankondiging en Visitatie, de Geboorte, Aanbidding der wijzen, Presentatie in de tempel en Vlucht naar Egypte, de Kindermoord, het Lijden van Christus, de Kruisiging en het Laatste Oordeel (*op twee panelen*). Dicht bij de kansel hangt de bronzen **kroonluchter 'Galilei'**. De slingerbeweging die deze vanwege het aansteken van de kaarsen door de kerkbewaarder maakte, inspireerde de wetenschapper volgens de traditie tot zijn beroemde theorie (*zie blz. 297*). In werkelijkheid deed Galilei zijn ontdekking een paar jaar voordat de luchter in de kathedraal hing.

Vertaling	Frans Lueb, Karin Snoep, Marian van der Ster, Eric Strijbos, Harry Bunk
Eindredactie	Jaap Verschoor
Opmaak	Jan Bos, Asterisk*, Amsterdam
Omslagfoto	Shutterstock – LianeM
Oorspronkelijke titel	Toscane Ombrie
Oorspronkelijke uitgever	Michelin, Parijs
Uitgevers	Anne Teffo (Michelin, Parijs) Lieven Defour (Lannoo, Tielt)
Eindredactie	Catherine Guégan, Alexandra Forterre
Redactie	Marie-Isabelle Corradi, Alexandra Forterre, Eva Cantavenera, Anne Kanjounzeff, Maura Marca Guylène Ouvrard, Jean-Claude Renard
Grafisch ontwerp	Christelle Le Déan
Omslagontwerp	Keppie&Keppie, Varsenare
Cartografie	Stéphane Anton, Michèle Cana, Marie-Christine Defait
	Inwonertallen: © 1999, 2008, 2011 Istat - Istituto Nazionale di Statistica
Met dank aan	Vannoza Corsini, Lapo Mazzei, Franco Cammarota, Elisabetta Rossi, Didier Broussard, Stéphanie Quillon

© Michelin, Nederlandse tekst Uitgeverij Lannoo, nv, Tielt, 2014

© Cartografie: Michelin

Het redactieteam heeft de grootste zorg besteed aan de samenstelling en de controle van deze gids. Maar omdat de gegevens voortdurend gewijzigd worden, moet de praktische informatie (prijzen, adressen, bezoeken, telefoonnummers, bezienswaardigheden, internet-adressen) worden beschouwd als een aanwijzing. Het is dan ook best mogelijk dat bepaalde info bij het verschijnen van deze gids niet helemaal correct of volledig is. Wij kunnen daar niet verantwoordelijk voor worden gesteld.

Deze gids bestaat voor en door u; u bewijst ons dan ook een grote dienst door eventuele tekortkomingen of vergissingen te melden. Aarzel niet om ons uw opmerkingen en suggesties over de inhoud van deze gids mee te delen. Bij een eerstvolgende bijgewerkte editie zullen wij daar rekening mee houden.

Contactadres

De Groene Reisgids
Uitgeverij Lannoo
Kasteelstraat 97
B-8700 Tielt
degroenereisgids@lannoo.be

De Groene Reisgids
Uitgeverij Terra Lannoo bv
Papiermolen 14-24
NL-3994 DK Houten
degroenereisgids@terralannoo.nl

www.lannoo.com

D/2014/45/393 - NUR 512
ISBN 978 94 014 1179 0

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.